

BO'LAJAK BOSHLAG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

I.X.Kabulova¹

Mas'ul muallif: Kabulova Indira Xojabaevna, Nizomiy nomidagi O'zMPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti tyutori.

Accepted: 08 Avgust 2026
Published: 08 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Kabulova, I. X. BO'LAJAK BOSHLAG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH / I. X. Kabulova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 1. — B. 248–250.

1. Nizomiy nomidagi O'zMPU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti tyutori

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining madaniy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari yoritiladi. Madaniy kompetentlikning mazmuni, tarkibiy qismlari hamda uni ta'lim jarayonida shakllantirishning samarali yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: madaniy kompetentlik, pedagogik shart-sharoitlar, boshlang'ich ta'lim, bo'lajak o'qituvchi, madaniyatlararo muloqot, kompetensiyaviy yondashuv.

РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические условия развития культурной компетентности будущих учителей начальных классов. Анализируются сущность и структурные компоненты культурной компетентности, а также эффективные пути её формирования в образовательном процессе.

Ключевые слова: культурная компетентность, педагогические условия, начальное образование, будущий учитель, межкультурная коммуникация, компетентностный подход.

DEVELOPMENT OF CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Abstract. This article examines the pedagogical conditions for developing the cultural competence of future primary school teachers. The essence and structural components of cultural competence, as well as effective ways of forming it within the educational process, are analyzed.

Keywords: cultural competence, pedagogical conditions, primary education, future teacher, intercultural communication, competency-based approach.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uni xalqaro talablar darajasiga olib chiqish jarayonida pedagog kadrlarning kasbiy va madaniy salohiyatini oshirish muhim vazifalardan biri sifatida belgilangan. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchi shaxsining intellektual, ma'naviy va axloqiy rivojlanishida poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalari, balki ularning madaniy kompetentligini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Madaniy kompetentlik o'qituvchining milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglay olishi, madaniyatlararo muloqotga kirisha olishi, pedagogik etikaga amal qilishi hamda o'quvchilarda madaniy ong va estetik didni shakllantira olish qobiliyatini ifodalaydi. Buyuk ma'rifatparvar pedagog Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek, "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot masalasidir". Ushbu fikr o'qituvchining shaxsiy madaniy darajasi va ma'naviy qiyofasi ta'lim-tarbiya jarayonida hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Zamonaviy globallashuv sharoitida turli madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir kuchayib borayotgan bir paytda, pedagoglardan tolerantlik, kommunikativ madaniyat va ijtimoiy faollik talab etilmoqda. Shuningdek, ta'lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi bo'lajak o'qituvchilarning madaniy kompetentligini tizimli ravishda rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi. Bu esa mazkur jarayonni samarali tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlarini ilmiy asosda aniqlashni taqozo etadi.

Madaniy kompetentlik tushunchasi kompetensiyaviy yondashuv bilan uzviy bog'liq. Kompetensiya nazariyasini ilmiy muomalaga kiritgan olimlardan biri Noam Chomsky bo'lib, u "kompetensiya" tushunchasini tilshunoslikda qo'llagan. Keyinchalik bu atama pedagogika va psixologiyada keng qo'llanila boshlagan.

Madaniy kompetentlik murakkab, ko'p qirrali pedagogik hodisa bo'lib, u shaxsning bilim, qadriyat, munosabat va amaliy faoliyat birligida namoyon bo'ladi. Zamonaviy ilmiy yondashuvlarda (kompetensiyaviy va madaniyatlararo yondashuv doirasida) u quyidagi tarkibiy komponentlar orqali izohlanadi:

Tarkibiy komponent	Mazmuni	Asosiy elementlar / ko'rsatkichlar	Rivojlanishning pedagogik ahamiyati
Kognitiv	Bilinga oid jihat, madaniyat va tarixni anglash	Milliy va jahon madaniyati, urf-odat, an'ana, etnopedagogika, san'at va adabiyot	O'quvchilarga madaniy kontekstni tushuntirish, tarixiy-madaniy tafakkurni shakllantirish
Aksiologik	Qadriyatlarga munosabat, ma'naviy pozitsiya	Qadriyatlarga hurmat, tolerantlik, pedagogik etika, ijtimoiy mas'uliyat	O'qituvchi shaxsiy namuna orqali o'quvchilarda madaniy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish
Kommunikativ	Muloqot qobiliyati, madaniyatlararo aloqalar	Nutq madaniyati, empatiya, konfliktlarni hal etish, madaniyatlararo strategiyalar	Turli ijtimoiy muhitdagi bolalar bilan samarali muloqot, individual yondashuv
Faoliyat	Amaliy jihat, nazariy bilimlarni dars va tadbirlarda qo'llash	Fanlararo integratsiya, madaniy loyihalar, interfaol metodlar, tarbiyaviy tadbirlar	Nazariy bilim va qadriyatlarni real pedagogik faoliyatga tatbiq etish, ta'lim jarayonini boyitish

Ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining madaniy kompetentligini rivojlantirish tizimli, maqsadli va integrativ yondashuvni talab qiladi. Bu jarayon pedagogik shart-sharoitlarni to'g'ri tashkil etish, kompetensiyaviy yondashuvni qo'llash hamda madaniyatlararo muloqot muhitini yaratish orqali samarali amalga oshiriladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining madaniy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari sifatida quyidagilarni taklif etamiz:

1. Ta'lim mazmunini madaniylashtirish.

Pedagogik manbalarda ta'lim mazmunini madaniylashtirish pedagogik shart-sharoit sifatida ko'riladi. Mazkur shart: Darslik va o'quv materiallariga milliy madaniyat, urf-odat, tarixiy voqealar va san'at elementlarini kiritishni nazarda tutadi (Abdulla Avloniy, Jan Amos Komenskiy).

O'quvchilarda milliy o'zlikni anglash va qadriyatlarni qadrlashni shakllantiradi.

Integratsiyalashgan darslar orqali o'quvchilarni madaniy kontekstda fikrlashga o'rgatadi.

2. Kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish

Kompetensiyaviy yondashuv bo'lajak pedagoglarda bilim, ko'nikma va qadriyatlarni uyg'unlashtirishga imkon beradi.

Madaniy kompetentlikni shakllantirishda faqat nazariy bilim yetarli emas, uni amaliy faoliyat bilan boyitish zarur.

Ta'lim jarayoni talabalarni mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda yechim topish va madaniy kontekstda muloqot qilishga yo'naltiradi.

3. Fanlararo integratsiya

Madaniy kompetentlikni shakllantirishda turli fanlar o'rtasidagi bog'lanish muhim shartdir.

Masalan, adabiyot, tarix, tasviriy san'at va musiqiy ta'lim elementlari birlashtirilgan darslar o'quvchilarda keng madaniy tafakkur hosil qiladi.

Fanlararo yondashuv o'quvchilarni milliy va jahon madaniyati bilan tanishtirishda samarali hisoblanadi.

4. Interfaol metodlar va loyiha ishlari

Keys-stadi (case study), rolli o'yinlar, loyiha va muammoli o'qitish madaniy kompetentlikni rivojlantirishda samarali. Talabalar turli madaniy vaziyatlarni tahlil qilib, muloqot va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

5. Madaniy-amaliy faoliyat va ekskursiyalar

Muzeylar, tarixiy obidalar, milliy bayramlar va madaniy tadbirlar o'quvchilarda madaniy ongini shakllantirishning amaliy sharti hisoblanadi.

Masalan, Registon maydoni yoki Ichan-Qal'a kabi tarixiy joylarga ekskursiyalar.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning barcha xususiyatlarini to'liq o'rganish uchun quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish lozim:

- Ta'lim-tarbiya jarayonida milliy, ma'naviy va tarbiyaviy qadriyatlarga alohida e'tibor berish zarur. Bu qadriyatlar talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirishning eng muhim omillaridan biri sifatida qaraladi va ularni kasbiy va shaxsiy rivojlanishga yo'naltiradi.

- Bo'lajak o'qituvchilarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish uchun ular da yuqori darajadagi kommunikativ va psixologik to'siqlarni kamaytirishga qaratilgan maxsus bilimlar tizimini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa ularning turli ijtimoiy va madaniy vaziyatlarda samarali muloqot qilish qobiliyatini oshiradi.

- Bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslarini aniqlash ham dolzarb masala hisoblanadi. Nazariy poydevor mavjud bo'lganda pedagogik jarayon rejalashtiriladi va kompetentlikni shakllantirish samaradorligi oshadi.

- Ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish xususiyatlarini hisobga olgan holda, kasbiy pedagogik ta'lim sharoitida ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash maqsadga muvofiqdir. Bu yondashuv bo'lajak pedagoglarni amaliyotga tayyorlash va ularning shaxsiy hamda kasbiy salohiyatini oshirish imkonini beradi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish tizimli, maqsadli va integrativ yondashuvni talab qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu jarayon quyidagi shart-sharoitlar asosida samarali amalga oshiriladi:

Ta'lim-tarbiya mazmunini madaniylashtirish, ya'ni milliy, ma'naviy va tarbiyaviy qadriyatlarni o'quv jarayoniga

integratsiya qilish, bu esa talabalar shaxsiy va kasbiy rivojlanishida hal qiluvchi omil bo'ladi.

Kommunikativ va psixologik to'siqlarni kamaytirishga qaratilgan maxsus bilimlar tizimini shakllantirish, bu bo'lajak o'qituvchilarning turli ijtimoiy va madaniy vaziyatlarda samarali muloqot qilish qobiliyatini oshiradi.

Nazariy asoslarni aniqlash, ya'ni ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning ilmiy va konseptual poydevorini yaratish, pedagogik jarayonni rejalashtirish va uning samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Kasbiy pedagogik sharoitni hisobga olish, ya'ni amaliyot va dars jarayoni kontekstida kompetentlikni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, bo'lajak pedagoglarni real vaziyatlarga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Fikrlar xulosasidan kelib chiqib, madaniy kompetentlikni rivojlantirish – bu shaxsning bilim, qadriyat, muloqot va amaliy faoliyatini birlashtirgan murakkab jarayon bo'lib, u bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy mahorati va pedagogik samaradorligini belgilaydi. Ushbu shart-sharoitlar uyg'un tarzda ta'minlangan taqdirda, pedagogning ijtimoiy-madaniy salohiyati sezilarli darajada oshadi va u o'quvchilarda madaniy ong, tolerantlik hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantira oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 yil, 6-son, 70-modda.

[2] J.Raven (1984). Competence in modern society: Its Identification, Development and Release. – UK. P.220

[3] Маркова А.К. Психология профессионализма. –М.: Знание, 1996. – 340 с.